

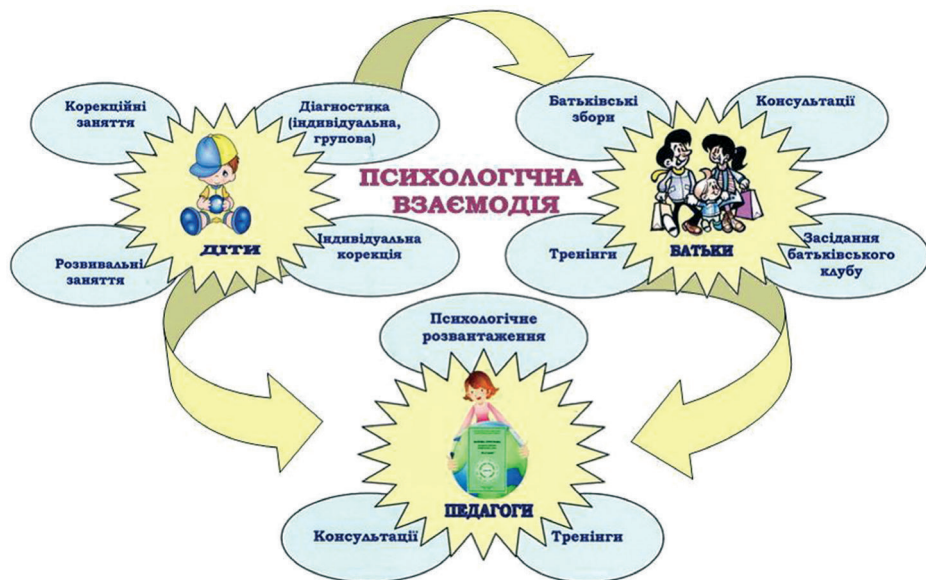
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (ООП) ТА ЇХ БАТЬКІВ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Антоніна КІЧУК

*д.псих.н., в.о. проф. кафедри загальної та практичної психології
Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

В процесі розвитку, становлення, навчання дитини з особливими освітніми потребами ми стикаємося з різного роду саме психологічних бар'єрів, що визначає необхідність створення особливих умов для підготовки цієї категорії дітей. Це і соціалізація дитини в цілому, і адаптація до навчального процесу до потреб таких дітей (наприклад, з інвалідністю), і організація соціально-психологічної підтримки, і підготовка фахівців до роботи у специфічних умовах, і

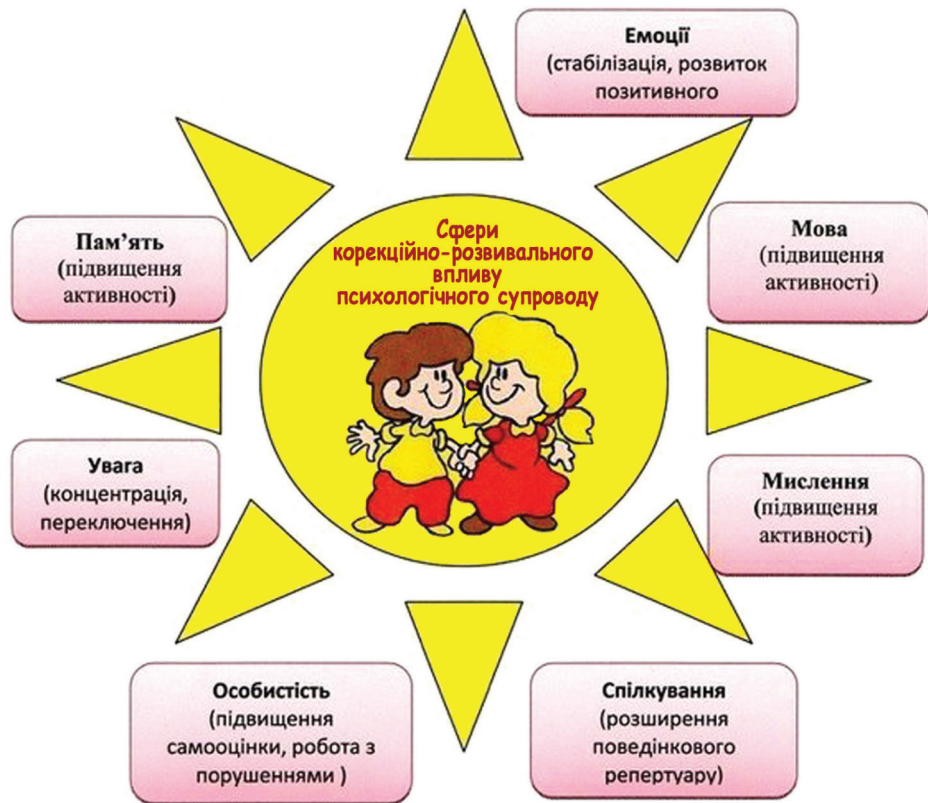
створення безбар'єрного середовища тощо.

Розглядаючи поняття психологічної супровід, можна стверджувати, що в широкому плані – це галузь і спосіб діяльності практичного

психолога, які призначені для сприяння людині та суспільству у вирішенні широкого кола проблем, породжених життям людини у соціумі. Визначають два шляхи реалізації психологічного супроводу:

виявлення закономірностей творчого потенціалу особистості з урахуванням її вікових особливостей;

створення умов (загальні, навчальні, розвивальні та виховні принципи; освітні технології тощо) для розвитку цього задоволення

потенціалу.

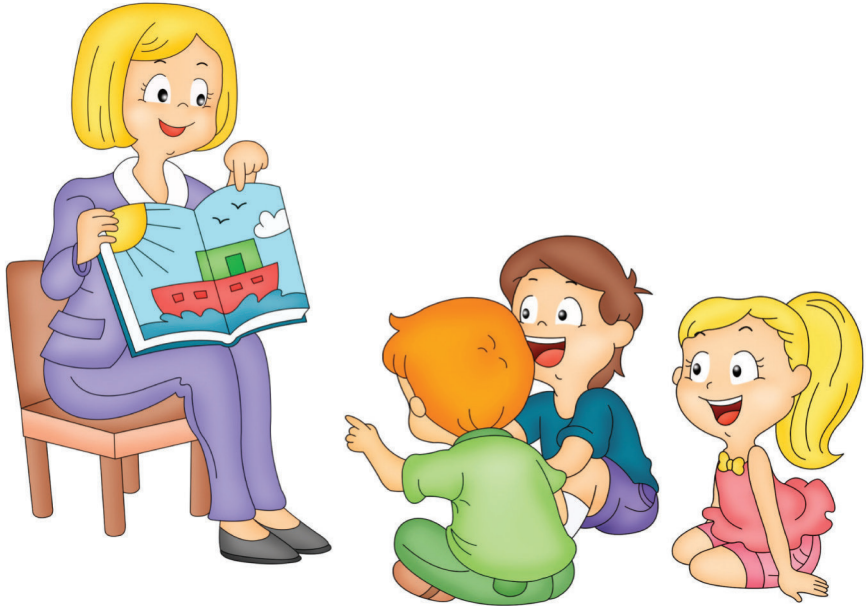
Що потрібно для ефективного психологічного супроводу дітей з обмеженими можливостями?

По-перше, психодіагностика. Найчастіше практичний психолог є саме тим спеціалістом, який одним із перших звертає увагу на специфічні прояви у поведінці дитини, а саме у її пізнавальному, емоційно-вольовому та соціальному розвитку. За допомогою первинної психодіагностики психолог може отримати необхідну інформацію

про особливості характеру та темпераменту дитини, рівень розвитку її пізнавальної сфери, психоемоційний стан, порушення в поведінці, кризові періоди, сімейні взаємовідносини тощо.

Наведемо конкретний приклад діагностики, як-от: «Схема спостережень за поведінкою дитини»

Структурований протокол обстеження поведінкових проявів дитини в умовах спостереження може бути складений (психологом,

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Вік _____ дата заповнення _____

Заповнив: психолог, вихователь,
мати (батько) _____

Підкресліть особливості поведінки, які часто спостерігаються у дитини, додайте не вказані в переліку поведінкові прояви Вашої дитини, які

Вас хвилюють:

1. Агресивність.

- фізична: ламає іграшки або будівлі; рве книжки; дитина штовхає однолітків, кусається, плюється;

- прихована: щипає інших; говорить образливі слова; говорить лайливі, образливі слова;
- у вигляді загрози: замахується, але не б'є; лякає інших;
- у міміці: стискає губи; червоніє; що блідне; стискає кулаки;
- як реакція на обмеження: чинить опір при спробі утримати від агресивних дій; перешкоди стимулюють агресивну поведінку;
- спрямована на себе: кусає себе; щипає себе; просить вдарити себе.

2. Запальність.

- у фізичних діях: несподівано для усіх кидає іграшки; може розірвати навіть улюблені книжки; плюнути;
- у мові: може несподівано грубо відповісти; сказати нецензурне слово.

3. Негативізм.

- у фізичних діях: робить усе навпаки, важко включається в колективну гру;
- відмова: відмовляється навіть від цікавої для усіх діяльності;
- вербальний: часто говорить слова: «не хочу» або «не буду», «ні».

4. Демонстративність.

- у рухах: обертається спиною до інших;
- як реакція на особистий стан і поведінку: намагається звернути на себе увагу за рахунок організації заняття; робить все навпаки, спостерігаючи за реакцією оточення.

5. Уразливість (емоційна нестійкість).

- як реакція на перешкоду: ображається при поразці в грі;
- у міміці: невдоволений вираз обличчя; плаче;
- реакція на оцінку інших: хворобливо реагує на зауваження; хворобливо реагує на підвищений тон голосу.

6. Конфліктність.

- активна або реактивна: провокує конфлікт; відповідає конфліктними діями на конфліктні дії інших;
- внаслідок егоцентризму: не враховує бажань і інтересів однолітків;
- як нестача досвіду: немає спільної діяльності, взаємин;
- внаслідок труднощів в перемиканні: не поступається іграшками.

7. Емоційне відособлення.

- як відцентрові тенденції: коли усі діти разом, намагається усамітнитися;

- емоційне поглинання діяльністю: входить в приміщення і відразу йде до іграшок; зайнятий своєю справою і не помічає оточення;
- особливості мовленнєвої поведінки: не використовує мову як засіб спілкування; коли говорить, то мова не звернена до співрозмовника;
- не виконує прохання, хоча чує і розуміє сенс вимог; не реагує на перехід звичайної мови на шепіт;
- особливості зорового контакту: уникає дивитися в обличчя співрозмовника.

8. Пустощі.

- реакція на зауваження: реагує сміхом на зауваження дорослого; похвала або вимова не викликають значної зміни в поведінці дитини;
- у фізичних діях і міміці: блазнює; передражнює в рухах.

9. Нерішучість.

- у соціальних стосунках з іншими: уникає ситуацій усного опитування на заняттях не відповідає, хоча знає відповідь; відмовляється від провідних ролей в іграх;
- прояви в мові: використовує слова «не знаю», «можливо», «важко сказати», дитина не відповідає за на питання, хоча знає правильну відповідь;
- у фізичних діях: боїться стрибнути з висоти;
- реакція на новизну: в ситуаціях новизни дитина проявляє гальмівні реакції; у новій ситуації поведінки менш варіативна, чим в звичайній.

10. Страх.

- конкретні: страх пилососа; страх собаки; страх темряви; страх від пориву вітру, страх грому і блискавки тощо;
- реакція на новизну: боїться входити в нове приміщення;
- соціальні: боязнь нових людей в новій ситуації; страх публічного виступу; страх залишатися наодинці, страх перед втратою близьких.

11. Тривожність.

- у міміці: блукаючий, відсторонений погляд;
- у мові: дитина не може пояснити причину уникаючої поведінки, тривоги;
- у рухах: несподівано здригається, обережно ходить;
- у взаєминах з іншими: спить разом з дорослими; прагне бути ближче до дорослих.

12. Скутість.

- у рухах: скутий, зажатий, стриманий;
- у мові: запинається в мові;
- реакція на новизну: незграбний в новій ситуації.

13. Загальмованість.

- у пізнавальній діяльності: не знає чим зайнятися;
- у зоровому сприйнятті: дозвільно дивиться на всі боки;
- у мові: говорить занадто тихо;
- час реакції: темп діяльності уповільнений, при виконанні дій з сигналу запізнюється.

14. Егоцентричність.

- як відношення до себе: вважає, що усі іграшки, цукерки для нього. У взаєминах: нав'язує свої ігри або бажання дітям;
- у мові: часто використовує займенник «Я».

15. Уникнення розумових зусиль.

- в умовах вільної діяльності: не дивиться мультфільми; не розглядає книги;
- на організованих заняттях: швидко втомлюється від посильного за віком розумового завдання (порівняння, узагальнення, дії за зразком).

16. Дефіцит уваги.

- зосередженість: на заняттях дивиться на всі боки;
- зміст допомоги дитині: доводиться словесно повторювати завдання кілька разів; треба поєднувати слова з показом образу дій.

17. Рухова розгальмованість.

- особливості планування дій: поспіхом планує свої дії;
- надмірний темп і кількість дій темп діяльності швидкий, кількість дій надмірна (багато зайвих рухів тощо); починає діяти раніше умовного сигналу;
- тривалість заборони: встає на першій половині заняття, коли інші ще сидять;
- тривалість опанування стану: швидко збуджується і повільно заспокоюється після активної гри.

18. Мовна розгальмованість.

- гучність мови: говорить дуже голосно не може говорити звичайною силою голосу;
- темп мови: швидкий, не доводить фрази до кінця;

- у соціальних стосунках: переговорюється на заняттях, незважаючи на зауваження дорослого;
- нерозуміння складних словесних інструкцій: плутає або пропускає послідовність дій із словесної інструкції дорослого;
- нерозуміння простих словесних інструкцій: орієнтується на наочний зразок поведінки або дії дорослого, а не на пояснення завдання.

19. Застрягання.

- у рухах: малює елементи, що багаторазово повторюються;
- у взаєминах: нав'язливий в спілкуванні; привертає до себе увагу; повторює одне і те ж прохання.
- у мові: повторює багаторазово одну і ту ж фразу;
- у почуттях і емоціях: застряє на образі;
- працездатність (розумова): швидко втомлюється від завдання, яке вимагає розумової активності; втомлюється, коли читають книжку; втомлюється на першій частині організованого заняття;
- працездатність (фізична): швидко втомлюється на прогулянці; втомлюється від фізичного навантаження; втрачає працездатність на першій третині організованого заняття; працездатність коливається протягом дня; коливання високої і зниженої працездатності.

По-друге, прогностика, яка дає можливість перебудувати освітнє середовище, спроектувати зміст і напрямки індивідуальної траєкторії та розвитку дитини, створити сприятливі умови для задоволення їх освітніх і розвивальних потреб. Психоконсультаційна, психокорекційна та профілактична робота практичного психолога з дітьми з ООП та їх батьками різноманітними психотерапевтичними техніками з елементами арт-терапії. Наведемо деякі приклади:

Методика «Чарівна країна почуттів»

(Авторська - Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Д. Фролов)

Мета: Виявлення ставлення дітей до близьких для них людей і до подій, що відбуваються в їх повсякденному житті. Дослідження психоемоційного стану дитини.

Завдання:

- Ознайомити дітей з різними емоційними станами.
- Розвивати у дітей здатність до рефлексії емоційної поведінки.
- Розвивати у дітей навички самоконтролю.

Інвентар: кольорові олівці, заготовки карти чарівної країни.

Час роботи: 25 хв.

Вікові рамки застосування: діти від 5 років до 13 років.

Алгоритм роботи.

Вступ. Кожній дитині розповідається казка про життя жителів чарівної країни почуттів, і допомогу їм у вирішенні їх життєвих труднощів.

Основна частина. Інструкція до дії:

Перед дитиною розкладаються вісім олівців (червоний, жовтий, синій, зелений, фіолетовий, коричневий, сірий і чорний) і бланк методики.

Крок 1. Дитині зачитується наступний текст.

Далеко-далеко, а, можливо, і близько, є чарівна країна, і живуть в ній Почуття: Радість, Задоволення, Провина, Смуток, Злість, Страх, Образа і Інтерес. Живуть вони в маленьких кольорових будиночках. Причому, кожне почуття: живе в будинку певного кольору. Хтось: живе в червоному будиночку, хтось в синьому, хтось в чорному, хтось в зеленому ... Кожен день, як встає сонце, жителі займаються своїми справами. Але одного разу трапилася біда. На країну налетів страшний ураган. Пориви вітру були настільки сильні, що зривали дахи з будинків і ламали гілки дерев. Жителі встигли сховатися, але будиночки врятувати не вдалося. І ось ураган закінчився, вітер стих. Жителі вийшли з укриттів і побачили свої будинки зруйнованими. Звичайно, вони були дуже засмучені, але сльозами, як відомо, горю не допоможеш. Взявши необхідні інструменти, жителі незабаром відновили свої будиночки. Але ось біда – всю фарбу забрав вітер.

Інструкція: У тебе є кольорові олівці. Будь ласка, допоможи жителям і розфарбуй будиночки.

Крок 2. Дитині говорять:

Дякую, тобі від імені всіх жителів. Ти відновив країну. Справжній чарівник! Але справа в тому, що під час урагану жителі були так налякані, що зовсім забули, в будиночках якого кольору жив кожен з них.

Інструкція: Покажи їм, де їх будиночки.

Крок 3. Дитині говорять:

Дякую, ти не тільки відновив країну, а й допоміг жителям знайти свої домівки. Тепер їм добре, адже дуже важливо знати, де твій будинок. Але як, же ми будемо подорожувати по цій країні без карти? Адже кожна країна має свою територію і межі. Територія країни наноситься на карту. Подивіться - ось карта країни почуттів (психолог показує шаблон – силует людини). Але вона порожня. Після відновлення країни карта ще не виправлена.

Тільки ти, як людина, що відновила країну, можеш розфарбувати карту. Для цього візьми, будь ласка, свої чарівні олівці. Вони вже допомогли тобі відновити країну, тепер допоможуть і розфарбувати карту.

Обробка результатів.

При обробці результатів важливо звертати увагу на наступне:

1) які кольори були задіяні при розфарбовуванні будиночків;
2) чи адекватно підібрані кольори при «заселенні» в будиночки. наприклад, неадекватним може вважатися відповідність «радості» і «задоволення» чорному, коричневому або сірому кольорам. Однак, незважаючи на те, що даний вибір може вважатися неадекватним, він, тим не менш, є діагностичним;

3) яким чином розподілені почуття всередині силуету людини.

Символічно силует ділиться на 5 зон:

- голова і шия – символізують ментальну діяльність;
- тулуб до лінії талії, виключаючи руки – символізують емоційну діяльність;
- руки – символізують комунікативні функції;
- тазостегнова зона - символізує зону творчих переживань;
- ноги – символізують почуття «опори», впевненість в собі, можливість «Заземлення» негативних переживань.

Таким чином, дана методика показує нам актуальний психоемоційний стан дитини.

6 - 8 будиночків (75% - 100%) розфарбовані адекватними кольорами, розподілені по «Карті країни» гармонійно – норма психоемоційного стану.

3 - 5 (38% - 62%) будиночків розфарбовані неадекватними кольорами, розподіл по «Карті країни» викликає дисгармонію – рівень психоемоційного стану нижче норми.

Висновки: Методика «Чарівна країна почуттів» дозволяє не тільки продіагностувати емоційну сферу дитини, визначити в якому актуальному емоційному стані дитина перебуває, а й є хорошою корекційною технікою, спрямованою на відреагування негативних емоційних станів, розкриття ресурсу особистості, розвиток саморегуляції, формування вміння висловлювати свої думки, розвиток фантазії та уяви.

Арт-терапевтична експрес-техніка «Яка я квітка» (для батьків)

Мета техніки: самопізнання, пошук напрямків розвитку, зовнішніх і внутрішніх ресурсів.

Матеріали: олівці або фарби, кілька аркушів паперу А4.

Інструкція: у кожного з нас є різні соціальні ролі, різні риси характеру, ми різні з різними людьми. Якби у Вас був шанс зробити своє життя ще кращим і цікавішим ніж зараз, якими ви могли б стати?

Час роботи: 15 хвилин

Намалюйте себе в образі квітки. Уявіть, якою квіткою ви могли б стати? Якщо є бажання, можна намалювати кілька образів, кожен на окремому аркуші. Коли робота буде завершена, дайте відповіді на наступні запитання.

Наступні питання допоможуть Вам краще пізнати образи, які ви намалювали.

1. Назвіть вашу квітку.
2. Розкажіть, яким повинен бути світ навколо, умови, щоб ця квітка виросла і розцвіла.
3. Як довго росте ця квітка.
4. Як часто вона цвіте.
5. Є хтось, хто піклується про цю квітку?
6. Чи подобається цій квітці рости окремо від усіх або їй хочеться бути частиною чогось більшого?
7. Які головні опори, ресурси є у цієї квітки?
8. Які перешкоди пододала квітка, щоб вирости?
9. Що вам найбільше подобається в цій квітці?

До уваги батьків:

- ▶ Якщо дитину постійно критикують, вона вчиться ненавидіти.
- ▶ Якщо дитина живе у ворожості, вона вчиться агресивності.
- ▶ Якщо дитину висміюють, вона стає замкнутою.
- ▶ Якщо дитина росте у докорах, вона вчиться жити з почуттям вини.
- ▶ Якщо дитину заохочують, вона вчиться вірити в себе.
- ▶ Якщо дитину хвалять, вона вчиться бути вдячною.
- ▶ Якщо дитина росте серед чесності, вона вчиться бути справедливою.
- ▶ Коли дитина живе у безпеці, вона вчиться вірити в людей.
- ▶ Якщо дитину підтримують, вона вчиться цінувати себе.
- ▶ Коли дитина живе в розумінні та доброзичливості, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Рекомендована література батькам:

1. Деніел Сігел, Тіна Пейн Брайсон Дисципліна без драм. Як допомогти дитині виховати характер. К.: «Сварог», 2019. 224 с.
2. Влад Головін Як бути класним татом. Історії та досвід відомих батьків. К.: «Брайт Букс», 2019. 280 с.
3. Гаррі Лендрет Ігрова терапія. Мистецтво відносин. К.: «Діалектика», 2021. 480 с.
4. Ізотерапевтичні техніки у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2839-izoterapevtichn-tehnki-u-robot-z-dtmi-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami>

Отже, дитина із особливими освітніми потребами потребує систематичної батьківської підтримки. Підпорядкувати таку дитину загальноприйнятим правилам поведінки в суспільстві неможливо, тому треба навчитися з нею взаємодіяти і спілкуватися. Принципово важливо, з одного боку, усвідомити, що запорукою успіху є батьківське вміння, терпіння, любов і турбота, а з іншого – що психологічний супровід передбачає своєчасну психологічну інтервенцію та підтримку.

Список використаних джерел:

1. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11801/1/child_psychological_diagnostics.pdf
2. Любченко В. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Особлива дитина: навчання та виховання. 2020. № 2. С. 41-48
3. Олексенко С. Стратегія допомоги тривожності дитині. *Практичний психолог/дитячий садок*. 2022. №1. С. 11-20.
4. Піроженко Т.О. та ін. Методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом». К.: Алатон, 2016. 112 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna_programi/1.pdf
5. Як взаємодіяти з дитиною, яка має психічні порушення. Набор пам'яток. *Практичний психолог*. 2019. №11. С. 48-55.

